

Nuo sakymų prie rašymų: vieno žemaičio užrašai

B R O N Ė S T U N D Ž I E N Ė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Savamokslio žemaičio Jono Brežinskio rankraštinis palikimas iš XIX a. pradžios–XX a. pirmosios pusės leidžia jo autorių traktuoti kaip priklausantį kultūriniam tarpfluoksnui. Jo rašymai balansuoja ties riba tarp dviejų kultūros sistemų: tradicinės valstietiškosios ir modernesnės, būdingos inteligentijai. Kaip tik todėl atsiveria galimybė ne tik geriau įsižiūrėti į sakinės ir rašytinės tradicijos sampynas pačiose valstietiškos raštijos užuomazgose, bet ir aptarti gimstančią naują kultūrinę pastangą – tiek susidarius tam tikroms sąlygoms, tiek šiuo konkrečiu atveju, iš pasyvios tautinės tapatybės rašant pereinama į aktyvų jos kūrimo lauką. Pasirinkta interpretacijos kryptis savaime verčia neišleisti iš akiračio bene svarbiausio rankraščiuose įsispaudusio autoriaus bruožo – žemaitiškojo mąstymo būdo, suteikiančio progą platesniam žemaitiškumo rodiklių apmąstymui.

RAKTAŽODŽIAI: raštas, krikščionybė, sakinė kultūra, žemaitiškumas.

Rašto kultūra šiandien paprastai spontaniškai siejama su spausdintu žodžiu, atvėrusiu visiškai naujas galimybes viešajam diskursui. Vis dėlto savo kultūrinės reikšmės nuolat modernėjančioje rašto tradicijoje nėra praradę ir ankstyviausi rašto paliudijimai, iš kurių minėtini europinėje tradicijoje gerai žinomi viduramžių rankraščiai. Šiame straipsnyje rūpi aptarti vieną gerokai vėlesnio laikotarpio (XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės) lietuvišką reiškinių – savamokslio žemaičių ūkininko Jono Brežinskio rankraštinių palikimą, kurio kūrimas prasidėjo valstiečių raštingumo priešaušryje ir nusitęsė iki rašto tradicijos įsigalėjimo. Nors Brežinskis iš tiesų gimė ir augo valstietiškoje aplinkoje, dirbo žemės darbus, jis buvo įvaldęs anuomet žemdirbiui sunkiai prieinamą instrumentą – raštą – ir gebėjo juo naudotis panašiai kaip ir kiti žinomesni žemaičių krašto šviesuoliai, palikdamas ryškų pėdsaką ne tik mūsų raštingumo istorijoje. Tai dar nesuliteratūrintas raštiško diskurso laukas, nes jame vešinės „naudos“ gyvybingieji syvai vis dar imasi iš sakinės kultūros podirvio.

IŠ JONO BREŽINSKIO KŪRYBINĖS BIOGRAFIJOS

Jonas Brežinskis*

Jonas Brežinskis gimė ir savo visą gyvenimą (1878–1963) praleido Kretingos apskrities Platelių valsčiaus Babrungėnų kaime. Ūkininkų Prano Brežinskio ir Agotos Steponavičiūtės šeimoje jis buvo vyriausias vaikas, augęs drauge su keturiomis jaunesnėmis seserimis. Garsaus žemaičių etnografo ir muziejininko Juozo Mickevičiaus liudijimu, 1889–1890 metais Brežinskio mokytasi rusiškoje Platelių pradžios mokykloje, vėliau, vienam kunigui remiant, Palangoje pavyko įgyti pradžios mokyklos mokytojo cenzą. Nors ir turėdamas aniems laikams nemenką išsilavinimą, gebėjęs kalbėti rusų, lenkų, vokiečių kalbomis, šeimoje susiklosčius nepalankioms aplinkybėms (mirus tėvui), Jonas priverttas grįžti į tėviškę, kur ir pasilieka ūkininkauti, kaip vėliau paaiškės, vos ne visam laikui. Vis dėlto apie jį rašiusieji kalba ne tiek apie Brežinskį ūkininką, kiek apie Brežinskį kaip vieną

žymiausių žemaičių švietėjų, patriotą, liaudies mokytoją, pasiaukojusį visuomenininką. Mat dar 1916 metais, pasiekęs amžiaus brandą, Jonas kartu su profesoriumi kunigu Petru Malakauskiu įsteigia Plateliuose slaptą katalikišką jaunimo organizaciją „Saulutė“, kuri leido dar ir pagrindinį laikraštėlį tokiu pat pavadinimu, platintą aplinkinėse parapijose nelyginant iš viduramžių atėjusiu būdu – perrašomų rankraščių pavidalu (kaip spėjama, kiekvieno numerio po keliolika egzempliorių¹). Apie 1917 metus Brežinskio iniciatyva saulutinkai suorganizuoja jaunimui ir suaugusiesiems skirtus sekmadieninius kursus, kuriuose kartu su bendraminčiais ir pats dėsto aritmetiką, gamtos pažinimą, dailyrąstį ir kitus dalykus. Edukacinio pobūdžio veikla jis nepailsdamas užsiiminės per visą savo amžių, kai tik pavyks atitrūkti nuo kasdinių darbų. Ne veltui enciklopedijose bei žinyuose jis pristatomas kaip mokytojas, visuomenės veikėjas, bendradarbiavęs laikraščiuose *Židinys*, *Rytas*, *XX amžius* (Lietuvių enciklopedija 1954: 232; Ka-

* Nuotrauka skelbiama iš: <<http://www.polia.info/Pakuta/Stonkaus5.html>>. Po ja pateikiamas kitoje originalo pusėje esantis įrašas: „Gimiau 1878.VIII.26. Nerūkau ir jokių, be išimties, alkoholinių gėrimų niekuomet nė su kuo negėriau. Jonas Brežinskis, Babrungėnai 1959.VII.26.“

1 Šiandien žinoma, kad „faktiškai „Saulutės“ laikraštėlis buvo ranka prirašytas mokyklinis sąsiuvinis. Buvo iššę 12 ar daugiau šio laikraštėlio numerių. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne saugomi 6 „Saulutės“ numeriai (Nr. 1, 4, 8, 9, 11, 12)“ (Misius 1999: 81).

luškevičius [ir kt.] 2004: 77). Iki dabar jis žinomas kaip uolus katalikas, blaivybės puoselėtojas (plačiau žr. Mickevičius 1939; Butrimas 1990; Stonkus 2008). Jo gyventas laikas išsidriekė per tris skirtingus laikotarpius: XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia carinės Rusijos gniaužtuose, tarpukario nepriklausomos Lietuvos gyvenimas ir dramatiškas Antrojo pasaulinio karo bei pokario sovietizacijos laikas. Prieš daugiau nei dvidešimtmetį Adomas Butrimas, matyt, ne atsitiktinai rašęs apie šviesią Brežinskio asmenybę įsisiūbavus XX a. pabaigos tautinio atgimimo sąjūdžiui, su karštu užsidegimu kalba apie šio žemaičio iš valstietiškos aplinkos retą anuomet kultūrinę savimonę:

Visas gyvenimo veiklos tikslas – savišvieta ir raginimas šviestis, visa jo veikla – ir švietimo, ir blaivystės, ir moralinėje srityse – leidžia pelnytai iškelti šį žmogų kaip vieną žymiausių XX a. Žemaitijos švietėjų. Ypatingo dėmesio nusipelnė šis žmogus ir todėl, kad organizavo katalikišką Sibiro tremtinių vaikų mokymą: rinko vadovėlius, literatūrą, sudarinėjo bibliotekėles, rašė tremtiniam laiškus – paskaitas vaikų ir jaunimo auklėjimo klausimais, kuriuos beveik visus kaip didžiausią šventenybę – vertybę (nučiupinęta dešimčių rankų), įrištus ir po vieną, grįždami į tėvynę, parsivežė tremtiniai. Šis kuklus, įsispyręs į žemaitiškas klumpes, persimetęs per petį laiškanešio krepšį, ilgus pokario dešimtmečius kasdien sukariantis dešimtis kilometrų žmogus – visų prisimenamas kaip šviesulys, „kaip ta maitinanti gysla, sujungusi Žemaitijos krašto tremtinius su tėvynė“, palaikiusi jų dvasią, buvęs jų ryšininkas ir ryšys, gimtinės padangės kronikininkas, šimtuose tremtinių šeimų kiekvienas jo laiškas, žinelė buvo laukiamas kaip gėlo vandens lašas dykumoje.

Šis žmogus, „Saulute“ kūręs Lietuvą, visą savo amžių, net sunkiausiais jos gyvenimo metais buvo jos nenuilstanti kelrodė žvaigždė (Butrimas 1990, Nr. 36).

Viename meninės publicistikos leidinyje dėl minėtos pokario korespondencijos Brežinskis bus pagarbiai pavadintas „tremtinių ambasadoriumi gimtinėje“, leidinio autoriui stebintis jo ir į jį panašių žmonių dvasine stiprybe, vilties nepraradimu (Kašauskas 1990: 251). Kitas dalykas, jog tenka apgailėstauti, kad daugelis Brežinskio biografijos faktų žinomi tik iš nerišlių užuominų, o ir tos išsibarsčiusios tiek po įvairius jo paties raštus, tiek apie jį rašytuose tekstuose. Išlikę prisiminimai apie jį dažnokai gana migloti: arba negrįžtamai išblėse žmonių atmintyje, arba šiaip nelabai patikimi, linkę „sulegendėti“. Ne ką pavyko susilasioti ir šio straipsnio autorei, nors daug tikėtasi susipažįstant su nemažu šūsniu Brežinskio rankraščių bei jo paties ir kitų skelbtomis publikacijomis.

Štai kokį Jono Brežinskio portretą būtų galima atkurti iš čia rašančiajai prieinamų rašytinių šaltinių. Tai būta tikrai labai raštingo ir apsiskaičiusio žemaičio, nuo pat vaikystės gyvenusio, matyt, iš motinos paveldėta Motiejaus Valančiaus dvasia,

daug dėmesio skyrusio lietuvių kalbai, Lietuvos istorijai, etnografijai ir tautosakai, apskritai mokslui. Nuosekliai ir kantriai, su kietu žemaitišku užsispyrimu ir savo asmeniniu pavyzdžiu jo mokyta artimiausios aplinkos žmonės doro katalikiško gyvenimo, ypač rūpinantis jaunuomenės dorovingumu, nuolatos akinta visiems lavintis, būta itin nepakantaus pasitaikančioms negerovėms bei ydoms (palaidam gyvenimui, girtavimui, piktžodžiavimui, rūkymui ir pan.). Kai kurie rašytiniai šaltiniai net leidžia šį tą spėti apie jo būdo bruožus, taip pat įžiūrėti individualiai susiformuotus gyvenimo prioritetus. Buvęs labai darbštus bei pareigingas, gerai išmanęs žemaičių istoriją ir papročius, šeimos gyvenimo būdą, domėjęs teisės dalykais; turėjęs didelį palinkimą rašyti, gal ne per drąsu būtų apibendrinti, jog, užuot ėmusis jo plunksnai galėjusios paklusti literatūrinės veiklos, jo sąmoningai apsispręsta prisiimti raštininko – savo gimtųjų vietų kronikininko ar metraštininko vaidmenį. Apie Brežinskio asmeninį gyvenimą, nors jis ir yra rašęs savo autobiografiją, konkrečios informacijos nedaug (plačiau ir smulkiau pasakota apie ankstyvąją vaikystę ir su ja susijusią sociokultūrinę aplinką, šeimos narius). Savo šeimos nebuvo sukūręs, – iš lūpų į lūpas, gal derėtų šiuo atveju sakyti, iš vieno rašytinio šaltinį į kitą sklando šviesus prisiminimas iš skaudžios istorijos apie žemaitiška ištikimybę paženklintą Jono draugystę su viena bendraminte. Vienur tik konstatuojama, kad Joana Gadeikytė (1894–1923), kilusi irgi iš to paties kaimo,

Įžanga.
 Tėtai vismaniau aprašyti savo gyvenimą – parašyti autobiografiją. Kam tėtai reikalingas, nei pats nesugebu išaiškinti. Tačiau tikrai drąsiai pasisakau, kad garbės tuo sau ne leškau.
 Malonu ir įdomu prisiminti savo kūdikystės dienas, peržvelgti visą savo gyvenimą, išstudijuoti patį save, atlaisti – pažinti savyje žmogų ir gyvulį. Šituo savo darbėliu mėginu pasidaryti veidrodį, kuriame galėčiau pamatyti patį save. Išstudijavus ir pažinmus save, manau, daug lengviau bus pažinti iš budo kitos žmonės. Juk mes, žmonės, nors daug kuo nuo kitos kitos skiriamės, tačiau daug kuo ir panašūs į kitą kitą žmogų.

Rašinio „Mano gyvenimas. Autobiografija“ fragmentas

taip pat priklausiusi „Saulutės“ organizacijai, „buvo didelė Jono Brežinskio draugė, bendražygė“ (Butrimas 1990, Nr. 36), kitur prisimenama, kad Jonas artimai bendravo su šia apsišvietusia mergina ir juos siejusios ne tik tos pačios kultūrinės vertybės, bet ir tvirtinama, kad Joana esą buvusi Jono didžioji meilė, o jai staiga susirgus ir mirus, Jonas labai skaudžiai išgyvenęs netektį ir likęs viengungis. Pasakojama, kad iki pat savo gyvenimo pabaigos artimai bičiuliaužėjęs su Gadeikių šeima, ypač daug bendravęs su Joanos seserimi Julija, su kuria siejo ir tos pačios kaimo švietimo bei žmonių saviuklos idėjos (Beržanskienė 1998). Be kita ko, kaip paprastai

būna, laikui bėgant, net savoje aplinkoje prisiminimų naratyvas apie išskirtinį žmogų ir toliau plėtojamas, atsiranda daugiau sufolklorintų jo variantų, tad ir aptariamo iškilais babrungėniškio, kaip nepaprasto asmens, portretas įgyja patrauklių romantiškų bruožų, netgi ima šiek tiek panašėti į pasakų herojaus tipą.

Jonas buvo savamokslis inteligentas, sugebėjęs išlaikyti inteligentišką orumą, o kartu ir kaimo žmogaus paprastumą. Tai buvo gražaus stoto vyras. Juodos garbanos puošė jo galvą, skvarbios akys tarytum skaitė žmogaus mintis. Buvo geležinės ištvėmės žmogus. Dažnai mėgdavo nuėjęs į Gricinės malūną stovėti po užtvankos krintančio vandens srovėmis. Nebuvo kito vyro, kuris atsilaikytų prieš krintančio vandens galią (ten pat).

Nors rašiusieji apie Brežinskį pažymi jo griežtoką laikyseną bei valingumą, tačiau yra pagrindo manyti jį buvus ir ganėtinai kuklų, labai sąžiningą žmogų, netroškusį sau garbės, turėjusį puikų humoro jausmą. Tai rodytų kad ir viešas jo atsakymas į J. Mickevičiaus 1939 metais Brežinskio jubiliejaus proga spaudoje paskelbtą tekstą, kuriame iškeliami įvairūs jubiliejaus nuopelnai. Žemaitiškai parašytas jubiliejaus atsakymas, pavadintas „Teisibė vėsumet tor pasėlėktė teisibė“, buvo išspausdintas vėlesnio *Žemaičių prieteliaus* numerio skiltyje „Žemaitėška pastuogė“, kurioje Brežinskis 1939–1940 metais skelbė daug savo sukauptos tautosakos. Beje, „Pastogėje“ visa tautosaka skelbta žemaitiškai, kaip ir toliau cituojamas tekstas:

No, tasgaties! Nė aš puona Mėckevičės prašiau, nė ons monės klausies – jiemė ėr idiejė moni i „Žemaitiu Prietelio“ 33 nr. Ėškielė so erelės i padongės, ka pradijė mon ė galva soktėis. Pabūgau, ka bėn kartās nenukrėščiuo i pelkė pri varliu.

Kam mon, vākālė, ta tošti neožpelnīta garbie? Kam moni gėrat? Rasi, jauns būdams, kumet ė troškau garbies – gerā nebatmėno. Bet dabar geriau ka monės ni žėnuote neb-žėnuotomėt. Dieltuo ka aš sava sonžėnie jautous nieka gera nepadarės, vo, rasi, daugiau bluoga. Tėisa, mona gīvenėmė tonkė pasėpainiuojė sō īgu daug gera padarītė, bet aš kartās anum nemuokiejau ėšnauduoūtė, vo kartās, par sava apselėdėma, anas kāp stumtė nu savės atstūmiau. Moni jem gieda priš tus žmuonis, korėi daug daugiau ož moni yra nudėrbė, bet nieks anum niekamė negarsėn. Kėik yra Lėitovuo ėr Žemaitiūs tiliu darbėninku, vo nieks anum nie žėnuotė nežėna.

Vuo! Tuokium vyru, kāp puona Kočinskė Plungie ė puona Pabriežas Kretinguo, jėgo nieks neaprašīs, ta tēkrā bus dėdėlė skriauda mūsa atėntiuoms kartuoms. Mes renkam pavīzius svetor, vo tou tarpo torem ė savūju. Kumet tiktā aš toudo vīro prisėmėno, tumet mon stuojės priš akis vyskopa Valončiaus žuodė, pradedont rašytė „Palonguos Jozės“ gīvenėma: „Tonkė pati ėšmintės vākščiuo so sermiego apselėkosi“.

Senė mon rūp pataisītė klaidas, korius moni begėront, pateka i laikrašti. Bet vės netoriejau laika. Teisībė tor pasėlėktė vėsomet teisībė. Jėgo kon ne tėp, kãp ĩr, pasakĩsma ar parašĩsma mažūs dãktūs, – kėtė, tou pavĩzio soklaidintė, nebtėkies ė dėdiūs dãktūs.

Žemės tetoro 27 jektarus. 40 jektaru, rasi, netorieso, ka ė ganinklas dalėjĩnt dar pridies.

Gimnazėjuo muokės nėso.

Nė Koliūs, nė Kūlopienūs, nė Kūliu Suoduo nėso muokės vākum. Ė nežėnau, ka tėi žmuonis galiejė pamėslītė, ka anėi netik monės nepažĩst, bet nie gėrdietė niera gėrdiejė.

Teisies patarėmu sosiedams doudo tėik, kėik lapė valga šėina.

Aš žėnau, ka puons Mėckevičė maloutė nenuoriejė. Rinkdams žėnės apė Platėlius šiuo tuo tėravuos ė monės. Rasit, aš ė pats kon pardiejau arba ne aiškė pasakiau. Vo, rasi, ė kas nuors kėts apė moni, gerã nežėnuodams arba nebatmindams, anon soklaidėna.

Ak, ka bėn šimts gaidium nemata! Ė dar ožmėšau. Jog aš i laikraštius nerašau. Vo labiausė ĩ „XX Omžio“ ėr i „Židėni“: Jog toudo laikraštio ėt muokītĩsimis, vo aš žmogos bemuokslis.

Ė dar kon mon puons Mėckevičė padarė! Jog aš eso kavalierios, vo dabar jau vėsas Žemaitiu panas žėna, ka aš pabėngiau 60 metų. Vo ka tavi šimts aniuolu ož ėioprina i dongo imesto! *J. Bražinskis* (Bražinskis 1939).

Panaši ironiška, humoristinė nuotaika kartu su vos vos prasikišančiu savosios vertės pajautimu užčiuopiama ir laiško, 1940 metais rašyto seserėnui, būsimam garsiam istorikui Zenonui Ivinskiui, fragmentėlyje:

Mirti nebijau, nors dar kelerius metus norėčiau pasibovyti. Nežinau tik kaip bus; su rusais ir lenkais aname pasaulyje susikalbėsiu gerai. Šiaip taip iš bėdos ir su vokiečiais. Bet kaip reikės susikalbėti su anglais, prancūzais, japonais, kinais ir kt.? (Stonkus 2008).

Ne viską iš Brežinskio vaizdingo atsikalbinėjimo dėl neva nepelnyto pagerbimo iš pirmojo tekstelio ir dėl paviešintos esą neteisingos jo veiklos reikėtų imti už gryną pinigą ir turėti galvoje rašymo laiką (1939 m.). Iš tikrųjų jau tuo metu jis rašė į laikraščius, tegu labiau vietinius (*Žemaičių prieteliuje* yra jo straipsnelių įvairiomis temomis), taip pat jo publikuotasi periodiniame leidinyje *Gimtasai kraštas*². Toks specialiai pabrėžiamas atsiribojimas nuo centrinių šalies laikraščių iš Brežinskio lūpų iš tikrųjų nuskamba kiek prieštarinčiai, nes minėtame laiške artimam giminaičiui jis kur kas atviriau ir ambicingiau, drauge lyg ir tarp kitko

2 Plg. dvi nedideles Brežinskio publikacijas „Žvejybos terminologija“ ir „Klystžvakės“ leidinyje *Gimtasai kraštas* (1940, V kn., 30 sąs., p. 157).

užsimena: „Gal ši vakarą dar suskubsiu parašyti „XX amžiui“ straipsnį. Bent pamėginti norėčiau, ar priims“ (ten pat). Nebuvo pakankamai nuoširdus ir vandindamas save bemokslu (nors ir būdamas beveik savamokslis, buvo išprusęs, turėjo nemažą biblioteką, rašė straipsnius, domėjosi religijos, politikos, ekonomikos klausimais). O grįžtant prie gebėjimo ironiškai linksmai porinti, tai kaip tik ši savybė gerokai pagyvina paprastai vienodai pakylėtai tomis pačiomis spalvomis tapomą autoriaus paveikslą, visapusiškiau atskleidžia jo individualybę. Garsėjęs iškalba, kuri savaip patvirtina jį atstovavus kultūriniam tarpsluoksniui, nelyginant būtų stovėjęs ties riba tarp dviejų kultūros sistemų: tradicinės valstietiškosios ir modernesnės, būdingos XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės lietuvių inteligentijai. Pirmąją rodytų pozityvus jo santykis su praeitį ir dabartį sulydančiomis, tautą telkiančiomis sakininėmis kultūros vertybėmis, nuolat viešai jas deklaruojant (šnekant, skelbiant tautosaką). Atskirai derėtų kalbėti apie jo dėmesį žemaičių liaudiškosios išminties lobynui – patarlėms ir priežodžiams. Kaip tik ši tautosaka krinta į akis ne vien jo rašytiniame palikime, – jos ištekliais taip pat nuolat sąmoningai ir nesąmoningai naudotasi, visais atvejais teikiant jai ypatingą – normatyvinę vertę. Nebus nė kiek perdėta spėjant, jog kiekvienai gyvenimo situacijai jo turėta neišsenkamų liaudiškos retorikos atsargų, smagių saviironiškų pašmaikštavimų. Štai senatvėje apsinakvojęs pas giminaičius, kai nuvargęs atsigulė, lyg vengdamas artimųjų atjautos dėl seniokiško nerangumo, ims deklamuoti visus prajuokindamas: „aš ont pečiaus goliejau, aukštyn rėjtus toriejau, – sošėlau, soplokau, pakol rėjtus apsokau“ (ten pat). Kaip tik išsprusimas bei įgimtas gebėjimas neieškoti žodžio kišenėje jam atvers duris į aukštesnius socialinius sluoksnius, jis kviečiamas sakyti kalbų ano meto renginiuose. Apie tai jis prasitaria jau minėtame laiške Z. Ivinskiui: „Vakar Prezidentas atidarė Telšiai – Kretinga geležinkelį. Į iškilmes patekau ir aš netyčiomis. Mat buvau pakviestas perkalbėti Bladi“; taip pat prisimenama, kaip jam, tarybinių metų kaimo laiškanėšių atstovui, buvo suteiktas žodis ryšių darbuotojų suvažiavime Klaipėdoje, ir, kaip jam pakalbėjus, korespondentai prašę jo teksto, kurio jis nė nebuvo pasirašęs... (ten pat). Humanitarinės prigimties polinkius išduoda ir kiti jo interesai: susirašinėjimas su daugiau ar mažiau žinomais to meto kultūros veikėjais, nuolatinis gamtos (paukščių, augalų) stebėjimas, jos geras pažinimas ir iniciatyva pastebėtus dalykus fiksuoti.

Palaidotas Jonas Brežinskis Beržoro kapinaitėse. Ant jo ir tėvų paminklo iškalti jo paties parinkti iš psalmės žodžiai, iki šiol savo prasmingumu jaudinantys kapą aplankančius: „Neminėk, Viešpatie, mano ir mano tėvų kaltybių ir nekeršyk už mano nuodėmes“ (ten pat).

Įdomu, kad žemaičių, gyvenusių bent jau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, kaip ir Brežinskio atveju, gerai įsisąmoninto katalikiško gyvenimo būdo apsup-

tyje, gražiai įsiprasmina sakytinės ir rašto kultūros paralelė. Ją įžiūrėti leidžia žemaičių tuometiniai papročiai bei įpročiai, taip pat prisiimti visam gyvenimui tam tikri vidiniai imperatyvai, pasirenkant juos iš kunigų pamokslų, knygų, periodinės spaudos. Antai *Saulutės* laikraštėlis buvo pasiskelbęs jį leidusios kuopelės veiklos moto *Šviestis ir šviesti* (plg. Šatrijos Raganos pastangas altruistinius įsipareigojimus paversti artimo meile, kurias Gediminas Mikelaitis apibendrina savo knyga apie rašytojos literatūrinę teologiją pavadinimu *Kilti ir kelti*³). Panašiai Brežinskio motina visą gyvenimą laikėsi priesako *Dirbk ir melskis*, – šis „obalsis“ jos prisitaikytas iš jaunystėje girdėtų kanauninko Povilo Beresnevičės pamokslų, „ir tas daug paveikė į jos gyvenimo nustatymą ir būdo užgrūdinimą“ (iš Agotos Staponavičaitės–Brežinskienės autobiografijos). Abu pastarieji moraliniai įsipareigojimai buvo artimi ir pačiam Jonui Brežinskiui – rašto žmogui, gyvenusiam vis dar sakytinei kultūrai palankioje terpėje. Jo gyvenimas suteikia puikią progą stebėti anuometinį žemaitiškąjį raštingumo proveržį net žemesniuose visuomenės sluoksniuose, neabejotinai brendusį drauge su irgi žemaičiuose anuomet stipriau nei kitur Lietuvoje įsišaknijusia krikščioniškąja kultūra. Iš laiko perspektyvos žvelgiant į Brežinskio rankraščius kaip į savo biografijos kūrimą (pasak Anthony Giddenso, ją pats asmuo ir kuria⁴), kultūrinę jos refleksiją nulėmė du savarankiški pamatiniai pasirinkimai: prierašumas katalikybei ir tautiškumui.

GYVENIMO UŽRAŠŲ TEKSTAI IR KONTEKSTAI

Susidomėti žemaičių savamokslio J. Brežinskio raštais – XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios naujos kultūrinės praktikos palikimu – paskatino gana atsitiktinai į rankas patekę trys keistoki, bet iš karto labai suintrigavę rankraščių pluoštai. Į juos buvo sudėta mokyklinių sąsiuvinų su tai preciziškai dailia rašyba prirašytais, tai padrikiau pakeverzotais tekstais arba net šiaip įvairaus pobūdžio pastebėjimais, lyg paskubomis nugarūstais, pavyzdžiui, į prispręstų matematikos sąsiuvinų paraštes. Tarp jų įsiterpia paskiri nuo laiko pageltę dideli ir mažesni lapai bei lapeliai apdriskusiais ar pelių apgraužtais kampais. Atrodo, kad ši išsklidusi medžiaga kažkieno rankos kruopščiai surinkta į vieną krūvą, per daug nesirūpinant nei turinio teminiu nuoseklumu, nei chronologine tvarka, nors kai kurie užrašymai

.....
3 Žr. Mikelaitis 2012.

4 Šis autorius, įtaigiai interpretavęs asmens tapatumo raišką vėlyvosios modernybės laikais, buvo įsitikinęs, kad „autobiografija yra koreguojamas įsibrovimas į praeitį, o ne vien praėjusių įvykių kronika“, pabrėžęs, jog „mes esame ne tokie, kokie esame, o tokie, kokius save padarome“ (Giddens 2000: 96, 100). Įdomu, jog ir pats Brežinskis sakėsi užsimanęs rašyti autobiografiją dėl to, jog norėjęs, jo žodžiais tariant, peržvelgti visą savo gyvenimą, išstudijuoti save patį, tiesiog „pasidaryti veidrodį“ (iš „Mano gyvenimas. Autobiografija“).

datuoti. Dauguma šių rankraštinių tekstų yra pasirašyti paties Jono Brežinskio⁵. Visų trijų pluoštų turinį glaustai apibendrinti beveik neįmanoma. Tai iš pirmo žvilgsnio vienas nuo kito išoriškai atsieti to paties pasakotojo tekstai, tačiau tarp jų esama nesunkiai pagaunamų vidinių prasminių jungčių. Nelyginant jų autorius selektyviai pasirinkdamas temas intuityviai būtų norėjęs parodyti, kaip keičiasi tradicinės kultūros įpročiai ir kas juose išlieka toleruotina, o kas atgyvenę, kitaip sakant, ko negalima užmiršti, kas pratęsia ir praturtina, o kas iškreipia lietuviškąją tapatybę. Nepaisant įvairių smulkių ir ryškesnių nukrypimų nuo ką tik teziškai apibendrintų intencijų, bet kuriuo atveju jos išlieka kertiniais Brežinskio rašymų ideologinės atramos taškais. Tuo tarpu šiame straipsnyje bus svarbus kiek kitas aspektas: aptarti, kaip iš pasyvios autoriaus aprašomos kultūrinės tapatybės pats autorius kaip tik savo rašymu įžengia į sakinę kultūros sąlygomis naują etapą – aktyvųjį tautinės tapatybės kūrimo lauką.

Taigi Brežinskis kaupė ir aprašė ištisą jį dominusio gyvenimo margumyno kultūrinę zoną: tiesiog dokumentavo faktus ir įvykius, rašė atsiminimus, fikso dar kitokios rūšies pastebėjimus, apmąstė jam rūpimas istorines ir socialines situacijas, ieškodamas ir gindamas jose pamatines, jo supratimu, moralės tiesas, nevengdamas plikos didaktikos, tam pasitelkdamas savo ir kitų patirtį iš didelio laiko intervalo: nuo „balanos gadynės“ iki sovietizacijos įsigalėjimo per pirmuosius keliolika pokario metų. Straipsnio autorei skaitytojo labai beveik nepavyko kaip nors parankiau susisteminti šio nevienarūšio daugiatemių tekstų pluošto. Kaip labiau korektiška išeitis, pasirinktas empirinio pateikimo būdas.

Rankraščiuose rasime ir ne vieną oro stebėjimo aprašą (įrašai apie dienos, paros orus ir jų permainas, atskiro metų sezono arba vienu metų, pavyzdžiui, 1934–ųjų,

.....

5 Iš pradžių šiuos rankraščius, gautus iš asmeninio A. Butrimo archyvo, teko skaityti nelabai ką juose susigaudant, vos ne kaip detektyvinę istoriją. Rankraščiai atrodė esantys tikrai iš senesnio laiko, nes retyškiais pažymėti 1905, 1908, 1911, 1932, 1934, 1941 metais ir pan.; kai kurie aprašomi dalykai yra iš XIX a. pabaigos ir net dar ankstesnių laikų, kiti daug vėlesni; autorystę taip pat ne iš karto sekėsi nustatyti. Kilo net abejonių, ar autorius vienas, ar keli, nes pasitaikė ir kita rašysena pateiktų tekstų, be to, nurodoma autoriaus Brežinskio pavardė nežymiai varijuojama (Bražinskis, Bražinskas). Pripratus prie tautosakiniamis šaltiniams būdingų įvairaus raštingumo atvejų, ypač stebino ir glumino viena keista ypatybė – dauguma tekstų rašyti labai gera, taisyklinga kalba, beveik be jokių rašybos ir skyrybos klaidų. Tuo tarpu tarp lapų išdėliojimo nėra jokios tvarkos, juolab kad vieni tekstai nebaigti, kiti perrašyti net iki keturių variantų, o pastarieji dar ir išsimėtę po skirtingus pluoštus (beje, nuorašai nėra visai tikslios kopijos, nors perrašyta lyg ta pačia ranka, bet vis ką nors pavarijuojant, tik nekeičiant paties siužeto turinio). Kaip vėliau paaiškėjo, detektyvo pradmenų tikrai būta. Pasirodo, dabartinis rankraščių savininkas juos gavo kaip visai palaidai sumestą medžiagą iš raštų autoriaus giminaičio, todėl pats juos šiek tiek aptvarkė, gavėjo žodžiais tariant, kaip menką likutį rankraščių, kurių didžiąją dalį prieš mirtį dėl nežinomų priežasčių esą Brežinskis sudėinęs.

Už galimybę susipažinti su Jono Brežinskio rankraščiais straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja profesoriui Adomui Butrimui.

1934 m. Vasaris.	
5. Muilo 1/2 kg.	0.80 l.
arbatos	1.00
Už vilnų sumokavimą	80
Serpininėi muilo 0,5 kg.	0.80 l.
Serpininėi cukraus 8/10 kg.	1.30
Senos sūlos krantuvij	0.95 l.
Degtukų skrabinele	0.10 „
„R. & Zurno“ du lakt.	0.20
Už vinių pirkinius	5.45
Perkelta	4 3 20
Isoriso	4 8.65
Lempai stikla ir kneta	0.50
Isoriso	4 9.15
1. Vapinti Klumpniai	1.00
24 silkis	2.00
degtukų	1.00
Obeloms tepalo	0.80.
Protis (vėlos)	0.20
Grebliamų vinelių	0.10
Masinais tepalus, vinis, popiurus	3.10

Išlaidų sąrašas

kiekvieno mėnesio, nors nebūtinai kiekvienos dienos), preciziškai surašytas ūkio išlaidas (iki „baronkų mergei“ arba 1934 m. kovo 23 d. dienos įrašo: „Dvi marki Vilniui vaduoti“; kitur – smulkių išlaidų suma, nurodant: „Pravalgiau“, „Rinkos muitas“, „Šiaučiu už kamašus (sutaisė)“ ir t. t.). Tokio turinio užrašų sąsiuviniai yra gerai žinomas reiškinys iš XIX a. pabaigos ir prieškario žemaičių ūkininkų gyvenimo⁶. Tuo tarpu Brežinskiui rūpėjo aprašyti iš tikrųjų daug platesnę tuometinio kultūrinio gyvenimo panoramą. Tai žemės ūkio darbų etnografiniai aprašai (pvz., žemaitiško mėšlavežio), šviečiamojo pobūdžio moralizuojantys vaizdeliai (tarp jų yra tekstų ir labai iškalbingomis antraštėmis, kaip antai: „Aš negeriu jokių – nei karčių, nei saldžių degtinių ir nerūkau tabako ir tuo jaučiuosi labai patenkintas“). Pasitaiko pamokslų perrašų, nuorašų, iš jų bene seniausiu laikytinas 1908 metais Plungės bažnyčioje sakytas pamokslas „Apie priedermes krikštaitėvių dėl kūdikių“. Persirašinėti pamokslus, matyt, skatino aktualus bei intriguojantis jų turinys, kuris, beje, galėtų sudominti ir šiuolaikinį klausytoją, pgl.: „Apie apkalbų ir apšmeižimų atataisymą“ (iš „Pamokslo kun. P. Urbanavičiaus Salantų klebono, sakyto vietinėje bažnyčioje balandžio 20-oje dienoje 1908 metų“). Esama išrašų bei gausių nuorodų į M. Valančiaus raštus, išrašų (eilėraščių) iš kitų spausdintų šaltinių („Marai Žemaičių žemėje“ su prierašu: „Išrašiau iš 1943 m. „Žemaičių žemės“ Nr. 28. Straipsnis St. Ličkūno), šiaip įvairaus turinio tekstų, pavadintų „nuorašų nuorašais“, jo paties kurtų rašinių aktualiomis buities, istorinės praeities ir ano meto dabarties temomis („Kaip žemaičiai pasidaro pigaus durpių kuro“), kartais referato, kartais laisvos esė formatą primenančių neilgų tekstelių apie mokslo, technikos, knygos atsiradimo reikšmę, – pirmenybę šiose diskusijose su nematomu adresatu – skaitytoju – visuo- met teikiant religiniam imperatyvui: be Dievo valios jokia pažanga neįmanoma.

6 Antai Žemaitijoje per folkloro ekspedicijas ne kartą esame susidūrę su tokio pobūdžio užrašais. Kol kas galima tik spėlioti, ar nebus ši tiesiogiai su raštingumu siejama tradicija atėjusi iš dvarų, iš juose ūkio ekonomų specialiai vestų bent jau ūkio išlaidų apskaitų. Kitur Lietuvoje tokia ūkininkams svarbi registracija arba nebuvo išplitusi, arba apie jos buvimą dar trūksta duomenų.

Nemažai intarpų iš savo ir artimųjų biografijos, įvairių žanrų tautosakos užrašymų⁷, vienas kitas į atmintį įkritęs sapnų išsipildymo pasakojimas. Vėlyvajam laikotarpiui priskirtini įdomūs pafilosofavimai, tarp jų su autoriui būdingu įkarščiu įtaigiai plėtojamas dialogas su tarybinių laikų vadinamaisiais materialistais bei ateistais: „Kritika ne politika“ – apie vergišką darbą kolūkyje nieko neuždirbant ir ne mažiau juodą sekmadieninį triūsą savo aruose, iš kurio tik ir pavykdavo šiaip taip pragyventi; „Ar tai ne jūsų šmeižtai?“ – motyvuotai žeriant argumentus aiškinantis, kodėl tarybinėje spaudoje buvusiems ūkininkams primetama, kad jie esą išnaudoję samdinius. Tačiau reikšmingiausia pokarinio rašytinio Brežninkio palikimo dalimi, jo šerdimi pagrįstai laikomi laiškai – jo paties siųsti į Sibirą ištremtiems ir į Vakarus pasitraukusiems giminaičiams, pastarųjų išsaugoti ir vėliau parsivežti į tėviškę. Kadangi nemažai yra išlikusių ir atsakymų, ši korespondencija atveria dokumentuotą tremties kančių istoriją su tikromis konkrečių žmonių dramomis, emociniais išgyvenimais, patirtais ir išvežtųjų, ir tėvynėje pasilikusiųjų (plačiau žr. Kašauskas 1990: 251–258). Drauge su laiškais giminėms ir pažįstamiems siuntėjo rūpesčiu į Sibirą keliauja jungtusių ar krikštynų akto aprašai su pamokymais, kaip jais naudotis, kai šalia nėra katalikų kunigo, taip pat nepigiai jam atsiėjusios siuntos paštu su surinktomis, jau kitų suskaičytomis knygelėmis vaikams mokytis lietuvių kalbos, maistu, buities ir higienos priemonėmis, nuolat palydimomis išmintingų patarimų, kaip nepalūžti ir išlikti gyvam nežmoniškoms sąlygoms.

Aprėpus čia tik punktyru pristatytą tekstų visumą, lieka keistokas labai nevie-nalytės rankraštinės bei skelbtos kūrybos įspūdis, lyg autoriui būtų nė neprireikę arba jam tiesiog nepavykę jos „sulieti į vientisą naratyvą“. O atsirado ji tikrai sociokultūrinio požiūriu netuščioje vietoje. Stebint iš nemažos laiko distancijos mažamokslio asmens rašytinį diskursą, imi manyti, kad galbūt tai tik vienas laimingo rašymo atvejis tarp daugybės kitų, deja, neišlikusių arba tebesančių šešėlyje, irgi užgimusių individualios ir kolektyvinės kūrybos sandūros XX a. pradžios Žemaitijoje, susidarius palankioms aplinkybėms. Verta turėti omenyje anuomet išskirtinę šio regiono kultūrinę situaciją, kai šviesuomenės pastangomis buvo išprovokuotas iš esmės „naujas žemaičių raštijos etapas“, į kurį aktyviai ir savanoriškai ims jungtis ir žemaitiškoji „savamokslų plejada“ (žr. Petreikis 2012). Tarp jos narių teisėtai galėtų būti įrašyta ir Brežninkio pavardė.

Kitas dalykas, kad, imantis interpretuoti šį rašytinį paveldą, reikia pasukti galvą, kaip jį suvaldyti, kokiam žanrui priskirti dažnai ir spontaniškai, taip sakant, iš

.....
7 Kur kas išsamesnis Brežninkio disponuotas tautosakos vaizdas atsiveria jo tautosakos publikacijose Telšiuose leisto laikraščio *Žemaičių prietelius* 1939–1940 metais specialiai įsivestose skiltyje „Žemaičių pastuogė“ ir kitoje periodinėje spaudoje. Jų kontekste rankraščiuose esanti tautosaka, atrodo, tėra nepilna juodraštinė jos versija.

reikalo, ir kartu iš vidinio apsisprendimo atsiradusius rankraščius, akivaizdžiai pretenduojančius į viešą išsiskaitymą raštu, tiksliau – kaip rašymo ne sau lektūrą. Ne kiek čia padeda ir paties autoriaus į tekstus vis įspraudžiami rašymo tikslų pako-mentavimai, kurie toliau pateikiamuose dviejuose fragmentėliuose rodo jo dėtas pastangas mėginant įvardyti savųjų rašymų žanrą (dienynas, užrašai, rašiniai).

Čia imuosi aprašyti įvykius, kurie panašūs daugumos esti nepastebimi patiems sau, o dar labiau nepaliekami kitų žiniai. Vieni, nors patys tokiais dalykais susidomi, tačiau ar tai dėl kuklumo, ar dėl kokių kitų priežasčių nedrįsta su kitais tuo dalytis – kitiems apie tai pasakoti ar rašyti. O aš čia darau priešingai. Aš čia kaip tik ir aprašau tokius dalykus ar įvykius, kuriuos daugis paprastai palieka užuomaršai (užmiršimui). Ir tai darau sąžinės liepiamas.

Man nesvarbu, kaip kas tai įvertins. Gal palaikys smulkmena menka – verte ar visai beverte. Man tik svarbu, kad tai būtų užrašyta. Man tik rūpi, kad aš būčiau suprastas ateinančių tautos kartų, jei šis mano rašinys (šie užrašai) susilauks jų. O tai, ką čia ketu aprašyti, yra įvykę kitais laikais – kitoje gadynėje, negu tie laikai, toji gadynė, ką taip neseniai pradėjome gyventi. [Ant sąsiuvinio kitos spalvos rašalu užrašyti 1911 metai – B. S.]

Jeigu daugiau žmonių rašytų savo dienynus ir jei būsimosios kartos juos skaitytų, tai, be abejo, iš to jos turėtų naudos. Viena – pasinaudotų jų patyrimais, o antra – galėtų išvengti ir nebekartoti tų klaidų, kurias kiti pirmiau padarė dėlei nežinojimo. Dovanokit, nebmatau berašyti, – jau yra sutemusi. [Toliau rašyta, matyt, jau kitą dieną – B. S.] Sako, kad ir varnos rudenimis su kai kuriais kitais paukščiais mėginančios išlėkti į dausas – į šiltuosius kraštus. Tačiau pritrūksta joms kantrybės. Bent kiek nulėkusios, grįžtančios paveizėti, ar toli nulėkė, panašiai ir su manim. Ir aš daug visko pradėjau rašyti, bet neužbaigiau. Daug mano pradėta, bet neužbaigta sąsiuvinių. Man labai suskauda širdį. [Ir dar visai kitoje vietoje vėl grįžtama prie rašymo tikslo – B. S.] Kam tatau reikalinga, nė pats nesugebu išaiškinti. Viena tiktai drąsiai pasisakau, kad garbės tuo sau neieškau (iš „1942 m. spalio 14 diena“ pažymėto sąsiuvinio, pavadinto „Mano gyvenimas“⁸).

Autoriaus siūlomam dienyno, arba dienoraščio, variantui iš dalies gal ir būtų galima pritarti vien dėl kai kurių dienoraščio charakteristikų atitikimo: rašoma pirmuoju asmeniu, dalis rašinių datuota (nors nenuosekliai), rašymo motyvacija grindžiama jo faktine, dokumentine paskirtimi, nekvestionuotinas dienoraštį rašančiojo „sąžiningas ir objektyvus įvykių atskleidimas“, nors nėra nei dienoraščiu būdingos struktūros, nei vadinamosios žiedinės kompozicijos, taip pat reguliaraus dienos įvykių fiksavimo, trūksta atviriau reiškiamos dienoraštinės savireflek-

.....

8 Cituojant iš rankraščių ištaisyta viena kita skyrybos klaida.

sijos (plg. Glinskis 2006: 15–42). Šiandien aptariamus rankraščius yra pagrindo skaityti ir vos ne kaip istorinę (kartu ir etnografinę) kroniką, kuriai, kaip kartais nutinka ir Brežinskiui rašant, remiantis Haydeno White'o pastebėjimu, dažniausiai nepavyksta išsirutulioti iki pasakojimui būdingos baigties, nes, nepriėjus prie pabaigos, pasakojimas tiesiog nutraukiamas, o pradėta pasakoti istorija nutrūksta *in medias res* – paties kronikininko dabartyje (White 1995: 39). Vis dėlto platesni įvairių dalykų pasvarstymai, gana sąlygiškas pasakojimų naratyvumas, pagaliau „smulkiosios“ rankraščių detalės – oro permainų ar ūkio išlaidų sąrašai – yra ne tiek kronikinio pobūdžio, kiek veikia leidžia įžiūrėti dar vieno žanro – užrašų knygelių kontūrus, pasak dienoraščio istoriją tyrusio Rimanto Glinskio, turinčius sąsajų tiek su dienoraščiu, tiek „su vadinamosiomis marginalijomis“ (Glinskis 2006: 34). Taip ir knieti šiuo atveju prisiminti panašaus statuso M. Valančiaus rankraščių dalį, ilgai neskelbtą, jo paties pavadintą „namų užrašais“. Kaip pripažįstama, tai irgi nei dienoraštis, nei memuarai, nors tokiems tekstams būdingų elementų šiuose M. Valančiaus raštuose taip pat aptinkama, todėl taikliausiai šio rankraščinio palikimo ypatumus parengėjai prilygina XVII a. Abiejų Tautų Respublikos bajorų pamėgtai lektūrai, rankraštiniams knygoms, turėjusioms lotynišką, paprastai neverčiamą antraštę – *Silva rerum* (Prašmantaitė 2003: 10). Svarstomu atveju atsiveria panašiai margas užrašų „reikalų miškas“, o jo perteikimo būdas ir stilistika lyg ir nesikerta su autoriaus, kaip prakutusio raštininko, saviraiškos galimybėmis ir gal ne tiek pagrindžia jo raštus kaip gyvenimo užrašų žanrą, kiek gerokai adekvačiau perteikia pačių rašymų pobūdį. Kartu, Brežinskio rankraščius priskiriant gyvenimo užrašų formatui, negalima išleisti iš akių už šio, kaip ir bet kurio kito glaustai aptarto žanro ribų išsprūstančius daug platesnius autoriaus rašymo intencijų horizontus.

ŽEMAITIŠKUMO RAIŠKŲ REFLEKSIJA

Neseniai pasirodžiusios knygos-albumo apie žemaičių gyvenimą įvade rašoma: „Atkaklūs, užsispyrę, neskubūs, darbštūs, mažakalbiai, fiziškai labai stiprūs – tokios ir panašios savybės dažniausiai priskiriamos žemaičiams nuo seniausių laikų iki dabar“; „Nekalbėti, nedaryti nieko be reikalo, būti *sava vėituo*, kuri reiškia ne nuolaidžiavimą ar nusižeminimą, o tvirtą ir aiškią savo poziciją, žinojimą, kas ir dėl ko esi“ (Ivanauskaitė-Šeibutienė 2012: 8, 15). Šie du pastebėjimai tik iš pirmo žvilgsnio atrodo menkai koreliuojantys, iš tikrųjų jie yra tarsi tvirta žemaitiškumo piramidės pakopa, tvirtai sukabinanti ir laikanti visą daugiakampį jos karkasą. Nuo tokios pakopos turėtų būti aiškiau įžiūrimas žemaičio kultūrinis portretas ir gal supaprastėtų užduotis bent iš dalies suprantamiau motyvuoti žemaitiškų elgsenų specifiką.

Kaip ir prieškarui, šiandien etnokultūrinio proceso stebėtojus ypač domina regioninės kultūros savasties apraiškos. Mums rūpimas žemaitiškumas paprastai apibrėžiamas pagal jau seniai galiojantį sociokultūrinį mastelį, suformuotą kalbos ir papročių kitoniškumo, bendros elgsenos išskirtinumo, ypač atsižvelgiant į pasaulėžiūrinius ypatumus bendrame Lietuvos regionų kontekste.

Kaip rodo šį skyrelį pradedanti citata, tikslinant žemaitiškumo charakteristikas, tiek seniau, tiek dabar dažnai girdime pačius žemaičius, mokslo ir kultūros atstovus, apmąstančius savosios etninės prigimties prasitęsimus šiandien. Adekvati kultūrinė savivoka visada yra nelengvas uždavinys. Etnologas Petras Kalnias, pernai dienos šviesą išvydusioje monografijoje kalbėdamas apie žemaičius ir žemaitiškumo bruožus, net abejoja, ar įmanoma iki galo „išgryninti“ žemaitiškumo turinį, kaip apskritai bet kokio kito etniškumo, nes „kai kurie regioninės bendruomenės savitumo dalykai, glūdintys papročiuose, tradicijose, metaforiškai kalbant, skendi per šimtmečius sukauptos šimtametės patirties aruodų dugne“ (Kalnias 2012: 198), – norėta pasakyti, kad visa tai savo gelminių pavidalų yra beveik nebeaprepiami šiuolaikiniam vertinimui. Tuo tarpu išlaikytus ir jau atsektus bei tebeatsekamus kultūrinius rodiklius (išryškinančius žemaičių papročių išskirtinumą bei apskritai sociokultūrinį savitumą, pagal kuriuos aiškiau dėliojasi lietuvių tradicinės kultūros „žemaitiškosios versijos“ mozaika) jis svarsto iš naujo, siekdamas tuos rodiklius konceptualizuoti, kai ką patikrindamas, įterpdamas ar permotyvuodamas. Iš šalies žiūrint net atrodo, kad šioje knygoje autoriui pavyko sudaryti ir pateikti daugiau ar mažiau aprobuotų žemaitiškumo rodiklių paketą, kuriame pirmenybė atiduodama kalbai (tarnei) ir aiškiai kalbėsenai, katalikiško tikėjimo stiprumui ir apskritai jausenai, žodinei liaudies kūrybai ir etnografijai, kartu nenustumiant į šalį ir dar kitaip įvardytinų kai kurių kultūrinių įpročių bei papročių įvairovės.

Dėl to buvo įdomu bent paviršutiniškai pasižvalgyti, kaip šiuose atnaujintuose žemaičių kultūrinės tapatybės kontekstuose atrodo mūsų pristatomi vieni iš senesnių tipiško tradicinės kultūros atstovo žemaitiški rankraščiai. Taigi jie skaityti iš naujo užduodant sau ne vieną klausimą: koks išskyla juose žemaičio portretas, ar jis atliepia jau susidarytą įvaizdį, o svarbiausia – ką ir kiek žemaitiškumo versijoje gali papildyti / iškreipti tradicinio žmogaus kalbėjimas raštu.

Vieną išvadą jau esančiose žemaitiškumo įžvalgose toks skaitymas tikrai leidžia patikslinti ir geriau suprasti. Tik štai suformuluojama ji nelabai leidžiasi. Brežinskio rašymas yra labai konkretus, dalykiškas iki detalių ir ne dėl to, kad autorius stokatų literatūrinių įgūdžių. Iš tikrųjų tai ne vien rašymo kokybės reikalas, tokia nuostata randasi veikiausiai iš apskritai kažkaip įdaiktintos, įžemintos žemaitiškos mąstysenos, tiesiog nulemiančios vidinį poreikį visada veikti kaip galima konkrečiau, nesiblaškant, tvirtai laikantis iki galo pasirinktos arba galimos

veikimo linijos, net jei vėliau reikėtų dėl jos rezignuoti. Ši gal pačioje žemaičio prigimtyje glūdinti duotybė – mąstyti, veikti, dirbti ir gyventi tarsi turint prieš akis labai aiškų, konkretų ir sveika nuovoka paremtą planą – pasireiškia įvairiose dvasinio bei materialaus gyvenimo srityse ir net kristalizuojasi į kažkokią atskirą vidinę žemaitiškąją kultūrinę paradigmą. Kaip tik tokį mąstymo būdą atliepia ir čia nagrinėjami tekstai: jei pateikiamas koks etnografinis apyrašas, tai be galo tikslus ir paprastai smulkiai detalizuotas, jei poleminis rašinys, tai pagal autoriaus temos išmanymą svariai argumentuotas net tais atvejais, kai visai užtektų pateitiškesniu stiliumi tariamų pagiriamųjų žodžių, autoriaus nuosekliai pereinama į jam būdingą faktologinę apžvalgą. Antai užuot tik pasakęs, kad jo motina buvusi labai darbšti, jis šį bruožą perteikia iš atminties išsitrauktu nedideliu konkrečios motinos veiklos vaizdeliu:

Namie dar ir dabar, jau 73 metų senelė būdama, nė valandėlės be darbo negaišta. Tai siuva, tai lopo ką nors. Mylimiausias jos darbas – verpimas. Prie kalvarato (verpiamojo ratelio) ana užmiršta visus savo vargus ir rūpesnius. Prie kalvarato anos atilsio vieta. Ir įverpia ana! Žiemos laiku kad įsitaiso verpti per kiauras dienas ir, mažne galima sakyti, naktis. Nes dažnai verpia jau kitiems nuėjus gulti, iki išnakčių. Žiemą 1930 metų, turėdama apie 72-us metus amžiaus, suverpė vienų linų apie 16 svarų (8 kgr.). O kiek dar be to tą pačią žiemą suverpė vilnų. Ir kad verp, kalvarats rieit – nė suregėti negalima. Niekis ir jeb koki mergė (iš rašinio „Agotos Staponavičaitės-Brežinskienės žymesnieji būdo bruožai ir įdomesnieji atsiminimai iš jos gyvenimo“).

Panašiai informuojama apie naują Lietuvos susisiekimo transporto istorijoje 1960 metais rašytame laiške giminaičiams užsienyje:

Šių metų gegužės 28 dieną pradėjo vaikščioti iš Plungės į Gintališkę per Platelius ir, žinoma, per Babrungėnus keleivinė – autobusas! Jūs gal pasakysite: anoks didelis daiktas tas autobusas! Mums tai jokia naujiena. Taip, Jums gal nenaujiena, o mums – tai didelė naujiena. Per Babrungėnus eina autobusas! Einu 9-ai dešimčiai antrus metus. Ar aš galėjau, piemeniu būdamas, bent svajoti, bent sapne sapnuoti, kokių keistybės, kokių dyvų sulauksiu! Kas yra autobusas žinote, Jums tenka labai dažnai patiems važinėti autobusais. O kas žino, gal pas Jus yra kitokio tipo mašinos? Aš visgi norėčiau, aš noriu – trokšte trokštu Jums išaiškinti, net, kad galėčiau, pavaizduoti. Oi, bepigū, kad kas nufilmuotų ir Jums kinematografu parodytų, koks autobusas vaikščioja per Babrungėnus (per dieną iš Plungės į Gintališkę padaro 5 reisu), ir kaip mes, babrungėniškiai, važiuojame jame į Plungę ar į Platelius. Kad Jūs ir gerai autobusą pažįstate, tačiau visgi neiškenčiu neparašęs Jums šiek tiek, koks mūsų autobusas, kuris vaikščioja per Babrungėnus. Važiuojame sau kaip kokiame jaukiame kambaryje, kaip kokiame pakajėlyje, atsisėdę minkštuose

suoluose, plona oda ar kita kokia panašia medžiaga apmuštuose. Sutelpa kelios dešimtys žmonių. Kai yra vietos, sustoja prie kiekvieno norinčio sėsti. Bet yra ir tam tikros sustojimo vietos. Viena tokia yra ties Serapiniais po didžiuoju Troškės tiltu. Praėjusiam sekmadienį, antrą dieną, kai pradėjo vaikščioti [autobusas], važiauvau į Platelius. Važiuojome tada iš viso 5 žmonės: 2 autobuso tarnautojai ir 3 keleiviai. O šiandien į Sekmines, į Plungę, vos beįtilpome. Pilna plateliškių, gintališkėnų ir iš kitų visokių sodų-kaimų. Įsėdome: Serapinas senasis, Zenonas su žmona ir dviem vaikais – sūneliu ir dukrele – ir aš. Tiek į Plungę, tiek į Platelius iš tos vietos mokam po du rublius. Oi, daug pasikeitimų įvyko mano amžiuje (iš laiško, rašyto 1960 metais birželio 5 dieną, per Sekmines).

Faktografinės pasakojimų linijos nuosekliai laikomasi visuose užrašų siužeteliuose, nesvarbu apie ką autorius bekalbėtų, taip pat ir jau ne kartą anksčiau įvardyto žemaitiškumo pasireiškimo atvejais. Atskiro dėmesio šiuo požiūriu verta katalikybės tema. Iki šiandien tam tikro prioriteto teikimas katalikiškam gyvenimo būdai siejamas su istorine krašto praeitimi, teigiant, kad iškart po krikšto įsteigta Žemaičių vyskupystė, gyvavusi ištisus penkis šimtmečius, bus leidusi čia stipriau įsitvirtinti krikščioniškajai tradicijai, kuri tapo žemaičių dvasinio gyvenimo savastimi (Ivanauskaitė–Šeibutienė 2012: 7; Kalnius 2012: 222). Todėl neatsitiktinai kalbama ir apie dabarties katalikiškojo žemaitiško tikėjimo gilesnes šaknis nei kituose regionuose, gebėjimą „kietai“ įsigyventi į labai aiškiai reglamentuotą tikėjimo praktiką bei jos ugdymą nuo mažumės. Norint dar tiksliau ir suprantamiau artikuliuoti religinę savivoką kaip esminį moralinį apsisprendimą, visada gerai turėti prieš akis kokį nors bendruomeniško ar individualizuoto liaudiško maldingumo vaizdą ar elgsenos modelį. Kaip tik XIX a. pabaigos pamaldumo kontekstuose žemaičio turėtą ir nuo mažumės diegtą religinį pasaulėvaizdį tiesiog dokumentiškai leidžia atkurti tikrai žemaitiško konkretumo pavyzdys – Brežinskio užrašų memuarai.

1885 metais a. a. mano tėvo nabaštikas Brežinskis Pranciškus vedu su Gimbučių Raudie-ne [vyresnioji Brežinskio sesuo – B. S.] mokė poteries. Rytą ir vakarą liuobava suklaupusiu atkalbėti „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu į Dievą Tėvą“, „Aniolas Dievo“, „Amžiną atilsį“, „Garbė būk Dievui“, „Tegul bus pagarbintas Švenčiausiasis Sakramentas“, maldelę prie Aniolo sargo ir poterių „apieravonė“. Po poterių persižegnojusi liuobava pabučiuoti žemę, „Dievo munką“ ir papuneliui ir mamunelei dar liuobava pabučiuoti į ranką (Jonas Bražinskis, Babrungėnai, 13-IV-1929).

Visuose savo darbuose, varguose ir rūpesniuose motina [gimusi 1858 m., kaip sūnus Jonas pabrėžė kitoje savo raštų vietoje, „tais pačiais metais a. a. vyskupas Valančius (Valoncauskis) vedęs savo vyskupijoj blaivybę“ – B. S.] visuomet šaukėsi Dievo pagalbos.

Nedėldieniais ir šventėmis kaip galėdama stengiasi nuvažiuoti į bažnyčią išklaudyti mišių ir pamokslų. Stengiasi kiek galima dažniau, ypač visose savo parakvijos šventėse, atlikti šv. išpažintį ir priimti komuniją. Pasilikusi šventą dieną namie iš ryto visuomet atgieda Šv. Panelės ir Angelo sargo valandas. Vidudieny visuomet gieda rožančių, į šias pamaldas visuomet kviečia namiškius, neveizėdama, ar jie nori sutikti, ar ne. Kas rytą ir vakarą ne tik sukalba kasdienius poterius, bet vakarais visuomet ilgiau pasimeldžia. Meldžiasi už savo tėvus, bočius, probočius, gentis, vyrą, uošvius, švogerius, švogerkas ir t. t. Žodžiu, meldžiasi už visus žinomus, nors ne visus pažino. Labiausia meldžiasi į šv. Angelą sargą, kurį esanti pasirinkusi už ypatingą savo užtarytoją ir esanti patyrusi jo pagalbos.

Turi didelį 15-kos dalių rožančių, kurį paveldėjusi iš savo motynos Staponavičienės-Ontolaitės. Staponavičienė tą rožančių gavusi nuo savo motynos Magdalenos Mačiulskaitės-Ontolienės, o Ontolienė – nuo savo motynos Mačiulskienės. Mūsų motynelė Agota yra labai susirūpinusi tuo, kam tas rožančius atiteks po jos mirties ir beatsiras kas toks, kas jį prideramai gerbtų ir naudotų (iš rašinio „Agotos Staponavičaitės-Brežinskienės žymesnieji būdo bruožai ir įdomesnieji atsiminimai iš jos gyvenimo“).

P. Kalnius, kalbėdamas apie žemaičių krikščioniškąją pasaulėjautą, ne be pagrindo primena įvairių autorių paliudytus pagonišku prietarų laikymosi atvejus, egzistavusius jokių būdu „krikščioniško mokymo neatmetant“ (Kalnius 2012: 223). Tarp šio etnologo pateiktų gausių krikščioniškosios ir ikikrikščioniškosios pasaulėžiūros susisluoksniavimo pavyzdžių įsiterptų ir Brežinskio prisiminimuose iš XIX a. pabaigos irgi tarsi susidvejinusių ir gerokai primirštų, bet dar „nenuasmenintų“ tikėjimų atgarsiai:

1885 m. Babrungėnuose pas mano tėvus tarnavo už mergę (mergė – ūkininkų metinė tarnaitė, darbininkė) Buivydalė Kotryna. Šventoms dienoms liuob ateis prie mūsų anos motyna – Buivydienė. Ana tuomet galiejė torieti apie 50–60 metų. Augosi ar gyvenosi, matyt, buvo apie Šateikius, dėl to kad liuob pasakos pas grapą Plioterį Šateikiuos buvus laučąjį (girininką) plika galva, kurį liuobą vadinti smerčio kaukole. Vedu su Gimbučių Raudiene tuomet buvova vaikai. Buivydienė vedum liuob aiškys, kad ugnelė esanti šventa ir su ugnele reikią apsieiti su pavoga (pagarba). Ugnelė turinti du vardus: šv. Agota ir šventa Gabiejie. Buivydienė pažinusi vieną nobažną (maldingą) žmogų, kurs užkopdamas (užgesydamas) ugnelę liuobą kalbėti tam tikrą maldele, minavodamas (ištardamas) žodžius: šventa Agota ir šventa Gabiejie... Bet Buivydienė tos maldos nemokėjo. Man atminami senieji žmonės ugnį laikė pagarboje, būtent, uždege šviesą, tardavo: tegul bus pagarbintas Jezus Kristus (Jonas Bražinskis, Babrungėnai, 13-IV-1929).

1887 m. pas mus tarnavo maldinga mergė Juzulė Gelžinalė, gimusi Beržore (Platelių valsč., Kretingos apskr.). Turėjo tuomet apie 30 metų. Nuo pat mažystės tarnavo

daugiausia Kazonuose, Surbliuose (Plungės parakv.), Babrungėnuose (Platelių parakv.). Ana vedu su Raudiene (Magde Beržinskale) 1887 m. išmokė maldele, kalbamą prieš bučiuojant žemę: Žemeliė, mono motyna. To moni peni, to moni nešioji, to moni po smertie priijemi (ten pat).

Žemaitiškoji Brežinskio pasakojimo tradicija tyčia ar netyčia užkabina ir kai kurias smulkesnes, tik šiam kraštui labiau įprastas ir savaip įkultūrintas etnografinio pobūdžio detales, iš kurių būtų minėtinos pirštinės su jų visų pirma žemaičiuose išplitusia piršlybų simbolika. Brežinskio užrašuose šia tema tėra trumpas, bet labai informatyvus pranešimas iš vienos vaikystėje per kunigų kalėdojimą matytos scenos, tiesiogiai sietinos su pirštinių dovanojimo papročiu:

Vargonininkas buvo nevedęs, kavalierius. Mano tetutelė ir antra samdyta tarnaitė – jaunios, pasipuošusios. Jam labai patogų buvo įdviejų prašyti – „reikalauti“ riešutų, pirštinių – „kalėdų“. Tatai jis, kur tik jos dvi eidavo, paskui ir varinėdavos, rodydamas savo prakiurusias pirštines. Kartais jis, pamatęs įdviejų rankose kokį mažmožį, ant juoko verždavo, nors žinojo, kad ir taip duos (iš „Mano gyvenimas. Autobiografija“).

Iš Brežinskio rankraščių galima sudaryti žemaitiškumų katalogėlį, kuriame aprašyti jau žinomų bruožų praktiško pasireiškimo atvejai. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė pastebi, kad ne vieną žemaitišką ypatumą bus lėmęs „sėslus, giliai savo žemėje įsibūtas žemaičių gyvenimas“, vertęs „atsargiai žvelgti į naujoves“. Tuo tarpu P. Kalnius, žvelgdamas etnologo akimis, šį pastebėjimą praplečia pažymėdamas, kad „žemaičiams nesvetimas buvo polinkis įsileisti tas naujoves, kurios teikia asmeninį patogumą ir atrodo estetiškai patrauklios“, ir tarp pavyzdžių nurodo ankstyviausią Lietuvoje lovų perėmimą iš Vakarų (Kalnius 2012: 201). Ar ne šios, sąlygiškai ir XIX amžiuje, matyt, nepigiai įsigijamės naujovės atsiradimu valstietiškoje aplinkoje galima paaiškinti ir vieną Brežinskio raštų vietą, kur autorius labai gyvai prisimena iš vaikystės įstrigusią motinos dažnai vakarinėje maldoje kartojamą padėką už patalus ir prašymą, kad juos turėtų ir kiti:

Atgulusi po patalų [motina], labiausiai pavargusi po sunkaus darbo, sakys liuob: ū ti ti ti, Pone Jezau! Motina Švenčiausia! Ačiū Jums, kad aš patalelius turiu! O kiek yra, kiek yra vargdienių žmonelių, kurie netur kuo nė žiemos laiku apsikloti.

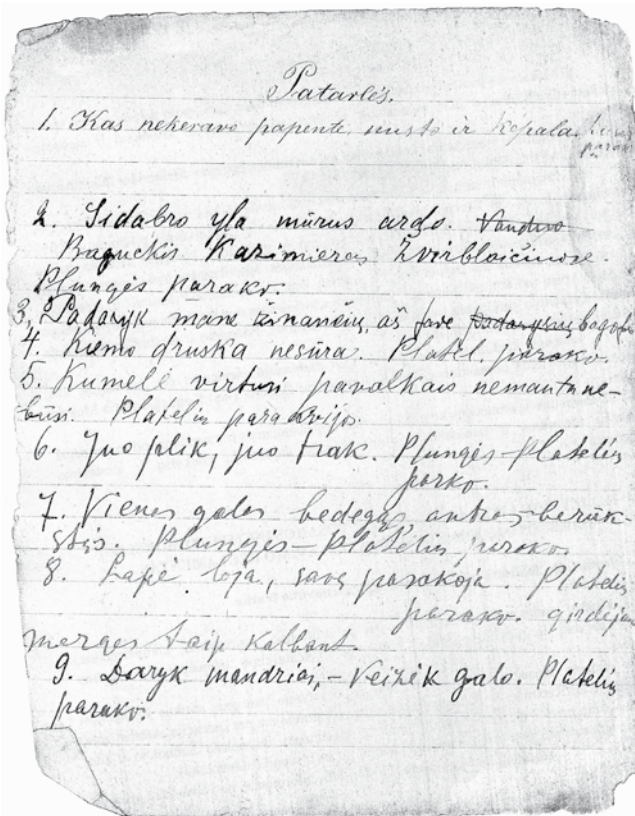
Augindama savo keturias dukteris, steigėsi išrėdyti bent į tokius kaip savo butus (ūkius). Ne kartą liuob sakys: Viešpatie! Nenoriu, kad mano vaikai būtų ponais, bet tik prašau Tavęs ir rūpinuos, kad nešlaistytumes svetimais pasieniais, kad turėtų savo šokių tokį lizdelį, arklėlį į bažnyčią nuvažiuoti, karvelę pasimelžti ir negulėtų be patalų.

Ir samdininkams ji visuomet liuob patars taupyti, o mergėms – kaip galima steigties įsitiecti patalus (iš rašinio „Agotos Staponavičaitės–Brežinskienės žymesnieji būdo bruožai ir įdomesnieji atsiminimai iš jos gyvenimo“).

Keistokai gali pasirodyti, kad beveik nepajudinta straipsnyje liko žemaičių tautosaka, ir paties Brežinskio mokėta, ir iš kitų gausiai rinkta. Kaip jau buvo užsiminta, nemažai jos buvo skelbta, tiesiog daug daugiau nei pavyko rasti jos rankraščiuose. Iš tikrųjų prasmingiau būtų ją ne aptarinėti, o iš naujo paskelbti kaip vertingą senojo žemaičių tautosakos klodo paliudijimą (yra tautosakos, užrašytos XIX a. pabaigoje)⁹. Juo labiau kad ji ir žanrų požiūriu įvairi: nors daugiau yra patarlių, tikėjimų, burtų, oro spėjimų, tačiau yra ir truputis pasakų, dainų, pasitaiko viena kita saktmė. Šios tautosakos vertę didina dėta pastanga užrašinėti patarles, mįsles ir t. t. žemaičių platiškių ir plungiškių tarpe, tai yra taip, pasak užrašytojo, kaip čia ištariami garsai (iš rankraščių skyrelio „Patarlės“). Kol kas gal vertėtų atkreipti dėmesį, kad Brežinskio į tautosaką žiūrėta pirmiausia kaip į

tautos moralės pagrindėją bei palai-kytoją ir todėl, galima spėti, didak-tiniais sumetimais jo atsisakyta ne tik skelbti, bet ir fiksuoti nors kiek šiurkštesnės liaudiškosios žemaičių retorikos pavyzdžius (juose beveik nepasitaiko net šiaip jau žemaičių patarlyne įprastas žodis „šūdas“, o ką jau kalbėti apie dar sodresnio – obsceniško, blevyzgojančio turinio patarles ar mįsles).

Apskritai žemaičių šviesuolio Jo-no Brežinskio užrašuose reiškama perdėm atvira, šabloniška religinė ir patriotinė didaktika stumteli jo tekstus į rašytinės kultūros paribius. Nepaisant to, kaip nuoširdžiai ir kartais naiviai jo siekta diegti tau-tinį sąmonėjimą, kurį pats ištikimai deklaravo savo gyvenimu. Šitai jis tarsis solidarizuojasi su pozityvis-

Jono Brežinskio užrašytos patarlės

⁹ Dalis Brežinskio užrašytos tautosakos pateikta straipsnio priede (žr. p. 92–115).

tine bei realistine XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių literatūros ir apskritai raštijos ypatybe – mokslo troškimu, švietimu, siekimu dorinti (Mikelaitis 2012: 107). Ši Brežinskio raštams ir publikacijoms būdinga evokatyviai reikšta moralinės kontrolės iniciatyva straipsnyje irgi buvo apeita, nes kaip ir prašytusi kitu rakursu pakreiptos interpretacijos. Šįsyk, nors labiau siekta mobilizuotis, kiek perfrazuojant Vytautą Ališauską, į dviejų kultūros modelių – sakytinio ir rašytinio – sampynos (Ališauskas 2009: 7) panarpliojimą senuose žemaitiškuose valstietiško mentaliteto rankraščiuose, interpretuoti teko ir niekaip neapeinamą, šio autoriaus rašymus persmelkusį (sąmoningai ir nesąmoningai) įvairaus pavidalo žemaitiškumą. Kaip ir buvo galima nuspėti, toje sampnyoje rašytinio žemaičių naratyvo krikščioniškosios kultūros refleksija ima vyrauti, nors senosios kultūros kontekstai dar labai natūraliai įsiterpia į ją. Tai tik vienas iš žemaitiškosios kultūrinės savasties bruožų, ypač ryškiai reflektuojamas Brežinskio rašytinėje kūryboje.

Glaustai apibendrinant, pagrindinė išvada iš straipsnyje vos keliais aspektais plėtotos žemaičio užrašų interpretacijos peršasi savaime: kaip tik Brežinskio rašymuose pasireiškiantis žemaitiškumas bei ypač skirtingo pobūdžio jo išsklaidos įtikinamai reprezentuoja straipsnio pradžioje referuotas dviejų kultūrų vidines sąveikas. Tradicinę (kartu ir sakinę) kultūros poziciją išduoda pats žemaitiškas kalbėjimas, autoriaus vidinis susisaistymas su papročiais, etnografinės aplinkos pažinimas, disponavimas gausiais sakinės kūrybos ištekliais bei apskritai rašymų turinio ir formos reflektuojama dar kitokia specifinė kultūrinė laikysena. Ant-
rąją, rašto kultūros, poziciją pagrindžiantis žemaitiškumo aspektas yra istorinės prigimties: tai anksčiau nei kitur Lietuvoje krikščioniškosios raštijos ir kitų kultūrinių aplinkybių inspiruotas raštingumas, turėjęs didžiulį poveikį tautiškumo savivokai. Tokio apibendrinimo fone Brežinskio rašytinis palikimas įgyja gerokai platesnę jo vertinimo perspektyvą, negu ją siūlo vien kaip gerų, istoriškai (taip pat etnologiniu požiūriu) dokumentuotų tekstų perskaitymas.

LITERATŪRA

- Ališauskas Vytautas 2009. *Sakymas ir rašymas: Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaištystėje*, Vilnius.
- Beržanskienė Jadvyga 1998. *Babrungėnų kaimo istorija*, prieiga per internetą: <www.klavb.lt/EL_LEIDINIAI/KRASTOTYRA/.../BabrungenaiPlunge.do...>.
- Bražinskis Jonas 1939. Teisibė vėsumet tor pasėlėktė teisibė, *Žemaičių prietelius*, lapkr. 23, Nr. 47(726), p. 6.
- Butrimas Adomas 1990. „Saulutė“ ir saulutininkai, *Kibirkštis*: [Plungės rajono laikraštis], Nr. 33–38.
- Giddens Anthony 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas: Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*, Vilnius.
- Glinskis Rimantas 2006. *XX amžiaus lietuvių dienoraščiai*, Vilnius.

- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2012. *Būtė sava vėituo*. Žemaičių gyvenimai ir šventės, kn.: Arūnas Bal-tėnas, Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė. *Žemaičiai: Gyvenimai ir šventės*, Vilnius, p. 7–15.
- Kalnius Petras 2012. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia*, Vilnius.
- Kaluškevičius Benjaminas, Misius Kazys 2004. *Lietuvos kygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius.
- Kašauskas Stasys 1990. *Leisk, Viešpatie, numirti*, Vilnius.
- Lietuvių enciklopedija 1954. *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, South Boston.
- Mickevičius Juozas 1939. Jonas Bražinskas (60 metų amžiaus sukaktį minint), *Žemaičių prietelius*, rugpj. 17, Nr. 33, p. 2; perspausdinta: Anicetas Stonkus. Kodėl ji gimė Plateliuose?: „Saulu-tei“ – 90, *Žemaičių saulutė*, 2006, Nr. 36.
- Mikelaitis Gediminas 2012. *Kilti ir kelti: Šatrijos Raganos literatūros teologija*, Vilnius.
- Misius Kazys 1999. Iš Platelių ir jų apylinkių praeities iki 1940 metų, kn.: *Plateliai*, Vilnius p. 38–126.
- Petreikis Tomas 2012. Žemaitijos regioninė ir žemaičių tapatybė XX a. I pusėje, *Tautosakos darbai*, [t.] XLIII, p. 85–108.
- Prašmantaitė Aldona 2003. Žemaičių vyskupo Motiejus Valančiaus „Namų užrašai“, kn.: Motiejus Valančius. *Namų užrašai*, sudarė Aldona Prašmantaitė, Vilnius, p. 9–24.
- Stonkus Anicetas 2008. Dėdė Jonas. *Pakutuvenų kaimo istorija*, prieiga per internetą: <<http://www.polia.info/Pakuta/Stonkaus5.html>>, [žiūrėta 2013-05-05].
- White Hayden 1995. Naratyvumo vertė vaizduojant tikrovę, *Baltos lankos*, [t.] 5, p. 33–64.

From Telling to Writing: a Samogitian's Notes

B R O N Ė S T U N D Ž I E N Ė

S u m m a r y

The article deals with a curious phenomenon in the context of the end of the 19th– the first half of the 20th century: namely, the written heritage of a self-educated Samogitian farmer Jonas Brežinskis, which he started to compose in the early years of the peasant literacy and continued until the tradition of writing was firmly established in the middle of the 20th century. Although being born in the peasant milieu and dealing with farming during his lifetime, Jonas Brežinskis (1878–1963) mastered means of communication and self-expression hardly available to the peasants of his time – i. e. writing, which he managed to use much like other, more famous enlightened people in Samogitia, leaving a vivid mark not only in the history of literacy. Besides factual autobiographical information, his manuscripts contain meteorological observations (monthly and annual), precise accounts of his farm's spending, ethnographic descriptions of agricultural tasks, folklore, and didactic or educative compositions. There are also numerous rewritings of sermons, excerpts from the printed sources and abundant references to the works by Motiejus Valančius; as well as essays on the relevant topics of the time, including daily life, historical past and contemporary issues, e.g. significance of science, technology and book-printing. Priority in these discussions with the invisible addressee – his reader, was always given by the author to the religious imperative, maintaining that no progress could ever be possible without God's will. Subsequently, even more interesting essays started appearing, in which dialog on various topics was suggestively escalated with the so-called materialists and atheists of the Soviet times. However, the most important part in the post-war written heritage by Brežinskis comprises his letters, which used to be sent to his relatives both deported to Siberia and having emigrated to the West. These letters were preserved by the addressees and brought back to Lithuania afterwards. Their author has even been named “ambassador of the deportees” in Lithuania because of his active correspondence.

There are two essential basic choices defining the cultural reflexivity in Brežinskis' writings: namely, his adherence to Catholicism and his heightened national consciousness. The author of the article ponders over the genre that such diverse written heritage could be attributed to: diary, memoirs, journalism, or just personal notes? Obviously, priority should be given to the genre of *notebooks*, equating Brežinskis' writings to the manuscript books favored by the nobility of the Polish–Lithuanian Commonwealth of the 17th century; these books used as a rule to be named in Latin – *Silva rerum*, and the title was not translated. A separate chapter of the article deals with the creative expression of Samogitian identity in the writings by the Samogitian author, which involves not only usage of language, folklore, customs, but also his singular Samogitian thinking, characterized by its peculiar bread-and-butter, down-to-earth quality, which directly affects the inner demand of always acting in the most concrete and purposeful manner, unwaveringly following to the end the line of action that was once chosen or that was considered the only one possible, even if one should deplore this course afterwards.

Thus the main focus of this article is on the combination of two cultural patterns: i.e. the oral and the written one, which is noted in the old Samogitian manuscripts characterized by a peculiar peasant mentality. Predictably, in the period under consideration the Christian cultural reflection of the written Samogitian narrative starts to predominate in this combination, although manifestations of the ancient cultural background are still very naturally incorporated. In other words, the author of the analyzed manuscripts represents a special cultural streak, as if positioning himself on the borderline between two cultural systems: the traditional peasant one and the modern one, typical to the Lithuanian intelligentsia of the end of the 19th – the first half of the 20th century.

Gauta 2013-06-07